

Mateusz Przytułski

NORMY OGÓLNE CZY PRZEPISY OGÓLNE
– REFLEKSJE PO ZMIANIE NAZWY KSIĘGI
I KODEKSU PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ROKU
W POLSKIM PRZEKŁADZIE Z 2021 ROKU

WPROWADZENIE

Po niemal 40 latach od promulgacji nowego Kodeksu Prawa Kanonicznego przez św. Jana Pawła II Kościół w Polsce doczekał się zaktualizowanego i poprawionego tłumaczenia tego zbioru. W dniu 15. grudnia 2021 r. na oficjalnej stronie internetowej Konferencji Episkopatu Polski ukazało się nowe tłumaczenie obowiązującego Kodeksu, które zostało przyjęte przez polskich biskupów na posiedzeniu plenarnym w dniu 18 listopada 2021r.¹ W wyniku pracy kanonistów polskich pod przewodnictwem ks. dr. hab. Piotra Majera, prof. UPJPII dotychczasowe tłumaczenie zostało zastąpione nowym. Zmiany w przekładzie są widoczne już na samym początku tego zbioru. Księga I KPK/83 nie nosi już tytułu „Normy ogólne”, lecz „Przepisy ogólne”. Zmiana ta zdaje się być rewolucją, bowiem w wielu

O. MATEUSZ PRZYTULSKI OP – Uniwersytet Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie; adres do korespondencji: ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa, Polska; e-mail: m.przytułski@dominikanie.pl; <https://orcid.org/0000-0002-2764-862X>

¹ *Codex Iuris Canonici auctoritate Ioannis Pauli PP. II promulgatus* (25.01.1983), AAS 75 (1983), pars II, s. 1-317; tekst polski: *Kodeks Prawa Kanonicznego promulgowany przez papieża Jana Pawła II w dniu 25 stycznia 1983 roku*. Stan prawny na dzień 18 maja 2022 roku. Zaktualizowany przekład na język polski, Pallottinum, Poznań 2022 [dalej: KPK/83].

językach, w tym po łacinie, znajduje się tam słowo „norma”. Czy aktualne polskie tłumaczenie zostało oddalone od oryginału przez to, że zostało pozabawione słowa „normy”, czy wręcz przeciwnie – lepiej oddaje zamysł ustawodawcy kościelnego? Czy pojęcie „norma”, które na stałe pojawiło się w naukach prawnych dopiero w erze wielkich kodyfikacji XIX w., jest odpowiednie w nazewnictwie kościelnych tekstów prawnych [Sobański 1992, 141]? Odpowiedź na te pytania wymaga zarysowania kontekstu powstania tytułu pierwszej księgi w obecnym Kodeksie oraz studium podstawowych zagadnień z prawoznawstwa i teorii prawa kanonicznego.

1. KSZTAŁTOWANIE SIĘ PRZEPISÓW O CHARAKTERZE OGÓLNYM W PRAWIE KOŚCIOŁA

Niniejsza część opracowania ma w telegraficznym skrócie przedstawić kształtowanie się nazewnictwa I Księgi KPK/83. Celem tych rozważań jest naszkicowanie historii uregulowań prawnych o charakterze ogólnym oraz przedstawienie najistotniejszych wydarzeń z procesu posoborowej rewizji Kodeksu. Dociekania te mają także przybliżyć sposób rozumienia pojęć prawnych i kanonicznych przed promulgacją Kodeksu w 1983 r.

1.1. Przedkodeksowe regulacje o charakterze ogólnym w zbiorach systematycznych

Idea stworzenia przepisów o charakterze ogólnym, które pozwalałyby na precyzyjne stosowanie innych ustaw nie stanowi *novum* czasów kodeksowych. Przepisy ogólne o prawie, sprawiedliwości, ustawach, stanie osób i innych pryncypialnych zasadach organizacji społeczeństwa były obecne już w starożytnym Rzymie. Do dziś można je badać w Digestach Cesarza Justyniana [Baura 2013, 20]. Wyodrębnienie ogólnej części przepisów prawnych można znaleźć także w tzw. pandektowej (niem. *Pandektensystem*) systematyce prawa rzymskiego. Pierwsza jej część zawiera określenie podmiotów stosunków prawnych, ogólnego pojęcia rzeczy (*res*) oraz czynności prawnych [Dębiński 2017, 35]. Po tej ogólnej części następuje szczegółowa, która dotyczy konkretnych spraw – prawa rzeczowego, zobowiązań, prawa spadkowego i prawa rodzinnego [tamże].

Nie inaczej było w prawie kanonicznym. Systematyka prawa kościelnego rozpoczęła się właśnie od zasad pryncypialnych. Jest to widoczne w pierwszej części pochodzącego z XII w. zbioru *Concordia canonum discordantium* Gracjana. Została ona poświęcona właśnie prawu natury i ustawom (*De iure naturae et constitutionis*) [Baura 2013, 20]. Rozpoczyna ona dzieło Gracjana traktując o podstawowych kwestiach i dzięki temu umożliwia właściwe zrozumienie dalszej części Dekretu, a zarazem całego ówczesnego prawa Kościoła. W pierwszej części dzieła Gracjana można znaleźć następujące tematy (dystynkcje 1–20): pojęcie i podział prawa kościelnego, jego źródła materialne, czyli prawo naturalne, zwyczajowe i pisane prawo stanowione. Dalej jest o poszczególnych składnikach prawa stanowionego, czyli o kanonach soborowych i synodalnych, dekretach papieskich, pismach Ojców Kościoła oraz normach prawa świeckiego [Hemperek i Góralski 1995, 81].

Dalsze dystynkcje pierwszej części (21–80) to *tractatus ordinandum*, które zawierają materiał prawny dotyczący duchownych i święceń [tamże, 81–82]. Trzecia, czyli ostatnia grupa dystynkcji (81–101), dotyczy przymiotów biskupów, utrzymania duchowieństwa, troski o ubogich i uciśnionych oraz stosunku między władzą świecką i kościelną [tamże, 82].

Wskazane dokumenty pokazały, że już wtedy istniała potrzeba zbierania przepisów prawa o charakterze węzłowym dla poszczególnego systemu prawnego w taki sposób, aby ułatwiało to posługiwanie się prawem i innymi przepisami.

1.2. Księga *Normae generales* w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1917 roku²

Odnalezienie właściwego brzmienia nazwy pierwszej księgi obecnej kodyfikacji wymaga sięgnięcia do pierwszego Kodeksu. Tam pierwsza księga to *Normae generales*. „W księdze I (*Normae generales*) zamieszczono zasady ogólne, które mają zastosowanie w części szczegółowej. Po kanonach wstępnych określających stosunek Kodeksu do innych przepisów prawnych obowiązujących w Kościele prawodawca zawarł następujące tytuły: ustawa kościelna, zwyczaj, sposób rachuby czasu, reskrypty, przywileje, dyspensy” [Hemperek i Góralski 1995, 129].

² Por. *Codex Iuris Canonici Pii X Maximi iussu digestus Benedicti Papae XV auctoritate promulgatus* (25.01.1917), AAS 9 (1917), pars II, s. 1–593 [dalej: KPK/17].

Szukając polskiego przekładu nazwy tej księgi można trafić na podręcznik do prawa kanonicznego przygotowany przez Franciszka Bączkowicza, Józefa Barona i Władysława Stawinogę. Omawiając przepisy KPK/17 podali oni przekład tego tytułu jako „prawidła ogólne” [Bączkowicz, Baron, i Stawinoga 1957, 166]. Uniknęli literalnego tłumaczenia przy pomocy słowa „norma” odwołując się do pojęcia „prawidła”. Dalej napisali, że pierwsza księga zawiera ogólne i podstawowe „zasady”, które stosuje się w dalszych księgach Kodeksu [tamże]. Podobne stanowisko reprezentował Ignacy Grabowski, który wskazał, że pierwsza księga zawiera „ogólne zasady prawne” [Grabowski 1948, 132-33]. Reasumując stanowisko wskazanych autorów, łacińskie *normae* to polskie „prawidła” lub „zasady”.

Wyjaśnienie natury tych „prawideł” z pierwszej księgi dawnego Kodeksu można znaleźć w publikacji Gommarusa Michielsa, który tłumacząc znaczenie tej nazwy korzysta ze słowa *leges* (sg. *lex*) [Michiels 1949, 35]. Odwołując się właśnie do *lex*, a nie do *ius*, Michiels wyraźnie pokazał, w jakim kierunku należy prowadzić interpretację „normy” znajdującej się w nazwie tej księgi. Chodzi tu o ustawy pozytywne, dane mocą władzy ustawodawczej [Pichlak 2017, 50]. Owe „prawidła” i „zasady” to zatem nic innego, jak ustawy regulujące dalszą część Kodeksu. Kanony, które znajdują się w pierwszej księdze starego Kodeksu wyrażają zatem treściowy wymiar prawa (*lex*), a nie egzystencjalny (*ius*). Stąd też można by nazwać je przepisami.

Podsumowując opinie tych komentatorów warto zauważyć, że z ich opracowań wynika spójne założenie, czym ta księga być powinna. W ich opinii ma być zbiorem podstawowych regulacji mających węzłowy charakter dla stosowania innych przepisów kodeksowych. Księga I KPK/17 miała zapewnić właściwe funkcjonowanie kościelnego systemu prawnego, stąd też określono ją mianem ogólnych prawideł czy zasad.

1.3. Papieska Komisja do spraw Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego

Znalezienie właściwej nazwy dla Księgi I KPK/83 było zadaniem Papieskiej Komisji do spraw Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego (1963-1982). Sięgając do dokumentów i publikacji zawierających informacje na temat jej prac, można odnaleźć alternatywne nazwy tej księgi. W propozycji układu nowego Kodeksu z 1968 r. nazwa pierwszej księgi to *Legislatio*

*de fontibus iuris (leges et consuetudines) atque de actibus administrativis qui influunt in conditionem iuridicam personarum (dispensationes, privilegia, etc.)*³. Długi tytuł tej książki miał w precyzyjny sposób określić jej zawartość. Warte uwagi jest użycie słowa *legislatio*, które oznacza ustawodawstwo. Swoimi korzeniami sięga ono słowa *lex*. Dzięki obecności tego pojęcia można uzyskać jasność, że zawarte w tej księdze akty normatywne są przepisami. Z dalszej części zaproponowanej nazwy można ustalić, że miała ona dotyczyć ogólnych zagadnień mających znaczenie dla prawa Kościoła. Jako źródła prawa wskazano ustawy (*leges*) i zwyczaje (*consuetudines*). Księga ta ponadto miała dotyczyć aktów administracyjnych, które wpływają na kondycję prawną osób, np. dyspensy, przywileje i inne. Należy także zauważyć, że część przepisów, które ostatecznie weszły w skład Księgi I KPK/83, w proponowanym układzie Kodeksu mieściły się w zaproponowanej części ogólnej Księgi II – *Legislatio de Populo Dei, in genere et in specie*⁴. Przedstawiony podział materiału prawnego był zapewne zainspirowany KPK/17, w którym na dwie księgi rozłożono zagadnienia znane nam dziś z jednej, za to bardziej obszernej Księgi I *De normis generalibus* w KPK/83. Księga ta w nowej kodyfikacji zyskała zatem nową strukturę względem swego odpowiednika z dawnego Kodeksu. W poprzednim liczyła bowiem 86 kanonów, a w obecnym aż 203 kanony [Góralski 1983, 90].

Zaproponowany w 1968 r. projekt Kodeksu wraz z nazwami poszczególnych ksiąg uległ zmianie. Ostatecznie po wielu konsultacjach komisja nie odeszła daleko od nazwy z analogicznej księgi z kodyfikacji pio-benedyktyńskiej. Warta odnotowania jest także dyskusja na temat nazwy tej księgi, która wyniknęła po przedstawieniu schematu nowego Kodeksu w 1980 r. Zaproponowano w nim sformułowanie *De normis generalibus*.

³ Zob. Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Recognoscendo, *Quaestio de ordinatione systematica novi Codicis Iuris Canonici. Adumbratum schema E. mis Patribus Commissionis proponitur (Sub secreto)*, Typis Polyglottis Vaticanis, Città del Vaticano 1968, s. 18.

⁴ Propozycja układu Księgi II:

„Legislatio de Populo Dei, in genere et in specie:

1° De personis physicis in genere (ubi habeatur legislatio de obligationibus et iuribus omnium christifidelium). De personis iuridicis seu moralibus (ubi contineatur etiam legislatio de associationibus fidelium). 2° De personis physicis in specie seu de variis statibus fidelium: de clericis, seu de iis qui in Sacram Hierarchiam cooptantur; de laicis; de iis qui sunt in statu perfectionis (ubi habeantur normae de eorum associationibus).

3° Normae de Hierarchia in Ecclesia constituta” – Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Recognoscendo, *Quaestio de ordinatione...*, s. 18.

W ramach prac wspomnianej komisji wybrzmiała kwestia właściwości dobranych słów dla oznaczenia tej księgi. Pojawiła się propozycja, aby nazwać ją jednak *De Ecclesiae normis*⁵. Przedstawiono argument, że nie wszystkie normy tam zawarte mają charakter ogólny. Wskazano przy tym, że zaproponowany schemat tej księgi zawiera przepisy będące prawem o prawie, jak w tytułach I-III (ustawy kościelne, zwyczaje, dekrety ogólne i instrukcje). Znajdują się tam także i inne regulacje, które kierują życiem Kościoła, np. o osobach fizycznych i prawnych. W poprzedniej kodyfikacji znajdowały się one w drugiej księdze. Dyskusja w obrębie komisji ujawniła także wątpliwości dotyczące zasadności użycia terminu *generalibus*. Odpowiedź na te zastrzeżenia odrzuciła zarzuty i tym samym nie pozwoliła na zmianę w obrębie zaproponowanego *De normis generalibus*. Zaznaczono jednocześnie, że wszystkie normy zawarte w całym Kodeksie, nie tylko w Księdze I, są przepisami Kościoła, dlatego wszystkie zawarte w niej regulacje prawne dotyczą kwestii prawdziwie generalnych⁶.

Powyżej przytoczona dyskusja pokazała, że w końcowym etapie redakcji nowego Kodeksu rozważania zmierzały w kierunku ustalenia zasadności użycia słowa *generalibus*. Obecnie wśród polskich kanonistów poruszenie może wywoływać bardziej zasadność (lub jej brak) użycia słowa *normis*. Aby dobrze zrozumieć, w jaki sposób ustawodawca kościelny mógł postrzegać przepisy kodeksowe, warto ponownie sięgnąć do źródeł zawierających opis prac komisji rewidującej Kodeks. Podczas pierwszej sesji poświęconej normom ogólnym (7-11 maja 1979 r.) debatowano nad terminologią, w jaką powinny być zaopatrzone pierwsze kanony⁷. Propozycja nowej kodyfikacji zaproponowana komisji w 1979 r. w kan. 1 zawierała sformułowanie *leges canonicae*. W dyskusji nad brzmieniem tego kanonu konsultorzy zaproponowali następujące alternatywne terminy na ich określenie: *normae* i *canones huius Codicis*⁸. Ostatecznie zdecydowano o odejściu od słowa *leges*, które było także obecne w starym Kodeksie, i zastąpiono je słowem

⁵ Zob. Pontificia Commissio Codici Iuris Canonici Recognoscendo, *Relatio completens synthesim animadversionum ab Em.mis atque Exc.mis Patribus commissionis ad novissimum schema Codicis Iuris Canonici exhibitarum, cum responsionibus a secretaria et consultoribus datis*, Città del Vaticano 1981, s. 17.

⁶ Zob. Pontificia Commissio Codicis Iuris Canonici Recognoscendo, *Quaestio de ordinatione...*, s. 17.

⁷ Taż, *Coetus de normis generalibus, sessione I, 7-11 maggio 1979*, „Communicationes” 23 (1991), s. 142-43.

⁸ Zob. tamże.

canones. Powodu tej zmiany można upatrywać w fakcie, że słowo *lex* jest bardzo szerokie. Oznacza ono zarówno sam Kodeks, który jest ustawą, jak i poszczególne jego przepisy [García Martín 2015, 43]. Należy także pamiętać o tym, że pojęcie *canon* jest charakterystyczne dla prawa kanonicznego i kanonistyki. Pojęcie *lex* bardziej odnosi się do terminologii prawa świeckiego [Gałkowski 2014, 94]. Pojęcie *normae* również nie zostało zaakceptowane przez komisję. Chociaż samo słowo „norma” jest synonimem słowa *canon*, to jest ono jednak zbyt obszerne. Remigiusz Sobański słusznie spostrzegł, że pojęcie *canon* odnosi się nie tylko do ogólnie ujętej normy, lecz także do podstawowej jednostki technicznej ustaw kościelnych [Sobański 1992, 155]. Jak zauważył J. García Martín, dokonana zmiana w treści schematu Kodeksu daje wyobrażenie o jasności, która musi istnieć w Kodeksie [García Martín 2015, 43]. W istocie bowiem jako dokument prawny powinien charakteryzować go możliwie najbardziej precyzyjny i jednolity dobór terminologii. Niestety jednak w wielu innych miejscach obecna kodyfikacja nie jest jednoznaczna [Sobański 1992, 152-55].

Problem z doбором nomenklatury w pierwszych kanonach Kodeksu pokazał wyraźnie, jak niełatwo było wypracować właściwe nazewnictwo także w tytule pierwszej księgi. Ostatecznie jednak, chociaż w treści pierwszych kanonów ustawodawca kościelny nazwał je właśnie *canones*, to w tytule tej księgi zawarł pojęcie normy.

2. KSIĘGA *DE NORMIS GENERALIBUS* W KODEKSIE PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ROKU

W typycznym wydaniu KPK/83 pierwsza księga nosi tytuł *De normis generalibus*. Nazwa ta jest zbliżona do tej, która określała analogiczną księgę w kodyfikacji pio-benedyktyńskiej. Jak już wskazano, w starym zbiorze nosiła nazwę *Normae generales*. Komentując tytuł pierwszej Księgi I KPK/83 V. De Paolis i A. D'Auria zwrócili uwagę, że regulacje w niej zawarte nie dotyczą tylko innych części Kodeksu, ale także całego prawa Kościoła łacińskiego [De Paolis i D'Auria 2014, 58]. Włoskie tłumaczenie nazwy tej księgi (*Norme generali*) rozłożyli na czynniki pierwsze. Objaśniając pojęcie *norme* napisali, że chodzi o normy, czyli postanowienia, dyspozycje lub przepisy mające charakter prawnie wiążący („Si tratta di norme, cioè di disposizioni che hanno un valore giuridico vincolante [...]”) [tamże].

Autorzy komentarza dostrzegli, że słowo *norme* nie jest najlepszą propozycją do nazwania zawartych w tej księdze przepisów. Wskazali, że jest ono zbyt ogólne. Tymczasem, ich zdaniem, znaczenie dobranego słowa powinno precyzyjnie dotyczyć ustaw, przepisów („Più avanti vedremo che l'espressione «Norme generali» non appare del tutto appropriata in quanto la parola «norme» è piuttosto generica, mentre in questo caso si tratta di un significato preciso, cioè di leggi...”) [tamże, przyp. 28]. W odniesieniu do przymiotnika *generali* kanoniści zauważyli, że odnosi się ono do aplikowania tych regulacji do całego prawa Kościoła [tamże]. Komentując dalej zaznaczyli, że przymiotnik *generali* (ogólne, powszechne, generalne) właściwie odnosi się do praw powszechnych, których podmiotem jest określona kategoria osób w Kościele. „[...] l'aggettivo «generali» riguarda propriamente **le leggi universali** [wyróżnienie – M.P.] che hanno per oggetto una particolare categoria di persone nella Chiesa.” [tamże, przyp. 28]. W tym znaczeniu owa ogólność dotyczyłaby mocy wiążącej tych regulacji wobec konkretnych osób w Kościele – zarówno fizycznych, jak i prawnych.

Można odnieść wrażenie, że radykalne stanowisko w kwestii nazewnictwa określającego Księgę I KPK/83 zajął E. Baura, który w swoim podręczniku do zagadnień wstępnych prawa kanonicznego zdaje się wystrzegać stosowania kodeksowego *de normis generalibus*. Na określenie zagadnień wchodzących w skład tejże księgi korzysta z włoskiego *parte generale* – część ogólna [Baura 2013, 20]. Wskazuje, że w wielu systemach legislacyjnych znajduje się część zawierająca przepisy o przepisach [tamże]. Obecność takich regulacji umożliwia właściwe poruszanie się po całym systemie prawnym. Propozycja Baury zdaje się omijać cały problem w doborze właściwej terminologii i ujmuje tę tematykę z zupełnie innej strony. Nie wskazuje w żaden sposób, czy chodzi o przepisy czy o normy, tylko akcentuje ogólność tychże zagadnień. W tym kontekście Baura zdaje się podążać za tokiem rozumowania i dyskusji komisji rewidującej Kodeks, o których nadmieniono wcześniej⁹.

We wstępie swojej publikacji García Martín odnosząc się do materii Księgi I KPK/83 posłużył się terminem *norme generali* [García Martín 2015, 43]. Z kontekstu jego wypowiedzi można wywnioskować, że ograniczył znaczenie tego sformułowania do przepisu. Pisał bowiem o zasadach lub przepisach o charakterze ogólnym, które mają zastosowanie w całym

⁹ Zob. część 1.3 tegoż artykułu.

prawie [tamże]. Podobne stanowisko można zauważyć u L. Chiappetty. Określając treść tej księgi skorzystał ze sformułowania *disposizioni generali*, czyli dyspozycje (przepisy) ogólne, które regulują prawo Kościoła łacińskiego [Chiappetta 2011, 3, n. 116]. W tym miejscu warto jednak zaznaczyć, że nie wszystkie kanony Księgi I KPK/83 zawierają dyspozycje – nie podają reguły postępowania (por. kann. 145 § 1; 27; 96; 113 § 1 KPK/83) [Sobański 1992, 144 i 152].

Rekapitułując, z opinii wymienionych kanonistów wynika, że nie postrzegali oni nazwy I Księgi Kodeksu *De normis generalibus* w sposób wystarczająco klarowny. Najczęściej zarzucali jej nieprecyzyjność czy wieloznaczność. Komentatorzy ci przedstawiali pojęcie „norma” jako przepis czy dyspozycję. Przymiotnik „ogólny” rozumiany był przez nich jako powszechny, czyli dotyczący całego prawa Kościoła łacińskiego i odnoszący się do osób przynależących do Kościoła. Warta odnotowania jest zgodność wspomnianych komentatorów wywodzących się z romańskiego kręgu kulturowego w rozumieniu pojęć prawnych. Dużo wnosi do niniejszych rozważań sposób myślenia, jaki przedstawili w swoich publikacjach. Jest to tym donioślejsze, że z racji miejsca swego urodzenia i wykształcenia stali się dziedzicami kultury języka łacińskiego. Badając ich stanowisko można spróbować odczytać sposób myślenia posługującego się łaciną ustawodawcy kościelnego, który nazywając I Księgę KPK/83 wybrał takie, a nie inne pojęcia. Być może wynika to z faktu, że przecież cała Księga I KPK/83 zawiera normy postępowania, które nie zawsze są wyrażone *explicite* w poszczególnych kanonach. Kanony tej księgi dostarczają bazę podstawowych dla całego systemu założeń, sposobów rozumienia poszczególnych instytucji, pojęć i tym podobne. Wskazując na pojęcie normy Ustawodawca kościelny wyraźnie położył akcent na obowiązującym charakterze tych regulacji oraz faktu, że należy się do nich stosować. Takie utożsamienie przepisu z normą nie jest obce naukom prawnym¹⁰. Warte zastanowienia jest zatem, czy przy wielości znaczeń pojęcia normy, a także faktu, że *explicite* nie wszystkie kanony tej księgi podają regułę zachowania, zastosowana przez ustawodawcę kościelnego terminologia jest najlepszą z możliwych.

¹⁰ Szerzej na ten temat w części 4. niniejszych rozważań.

3. KSIĘGA I A INNE PRZEPISY/NORMY OGÓLNE W KODEKSIE PRAWA KANONICZNEGO Z 1983 ROKU

Traktując o nazwie I Księgi KPK/83 trudno pominąć fakt, że zawarte tam normy lub przepisy ogólne nie są jedynymi tego rodzaju regulacjami w Kodeksie. Na początku tych rozważań warto zauważyć, że rysowana problematyka dotyczy kwestii tego, czy dany przepis lub norma jest ogólny czy szczegółowy. Niniejsze dociekania mają prowadzić nie tyle do określenia stosowności użycia pojęcia „norma” lub „przepis”, lecz pozwolą ustalić ich zakres odniesienia do innych przepisów w Kodeksie. W tym względzie należy przytoczyć opinię Sobańskiego. Zauważył on, że wyrażenie „norma ogólna” stosuje się wobec zdań normatywnych, którym „prawodawca nadał charakter ogólniejszy niż innym zdaniom normatywnym” [Sobański 1992, 153]. W świetle takiej definicji można uznać istnienie dwóch rodzajów norm – tych o charakterze ogólnym i tych szczegółowych. W przedstawionym zestawieniu regulacja szczegółowa opiera się na ogólnej i jest jej podporządkowana [tamże, 152]. Jako przykłady przepisów ogólnych odsyłających do szczegółowych należy wskazać kann. 303, 448 § 2 i 851, 1° KPK/83. W kontekście zmiany nazwy I Księgi KPK/83 warta zauważenia jest także definicja przepisów ogólnych (*leges generales*) sporządzona przez T. Chauvin, T. Staweckiego i P. Winczorka. Wskazują oni, że przepisy ogólne to te, które „regulują szeroki zakres spraw, obejmują szeroki katalog adresatów, ustanawiają ogólne (w dyspozycji) reguły zachowania” [Chauvin, Staweczki, i Winczorek 2021, 125].

Warto w tym miejscu wspomnieć, że w KPK/83 poza I Księgą *De normis generalibus* znajdują się także inne „normy ogólne” (aktualnie „przepisy ogólne”). Kanon 1691 dotyczący procesu o nieważność małżeństwa ustawodawca kościelny zamieścił w odrębnym artykule, którego nowe polskie tłumaczenie brzmi „Przepisy ogólne”. Podobna sytuacja ma miejsce w przypadku kan. 1399, który kończy VI Księgę KPK/83. Kanon ten zamieszczono w osobnym tytule „Przepis ogólny” i w ogólności traktuje on o wszystkich niestypizowanych w prawie Kościoła przestępstwach, umożliwiając tym samym wymierzenie sprawiedliwej kary sprawcy takiego nieokreślonego wykroczenia. W KPK/83 są także i inne miejsca, które zawierają sformułowanie „przepisy ogólne”. Są to regulacje dotyczące unormowań wydanych przez konferencję biskupów (kann. 242 § 1; 804 § 1; 844 § 5 KPK/83) oraz biskupów (kan. 844 § 5 KPK/83) [Sobański 1992, 153].

Obok „przepisów ogólnych” w obecnej kodyfikacji można spotkać także „przepisy wspólne”. Owo sformułowanie (ks. I, t. 4, r. 1; ks. 2, cz. 1, t. 5, r. 1) dotyczy jedynie tych instytucji, które są regulowane w odnośnych tytułach [tamże].

Obecna kodyfikacja zawiera zatem kilka innych miejsc, które po polsku brzmią „przepisy ogólne”. Jaka jest więc ich relacja do przepisów z I Księgi KPK/83? Warto zaznaczyć w tym miejscu, że ogólność regulacji z I Księgi KPK/83 polega na tym, że zapewnia ona bazę przepisów, które należy stosować dla właściwego aplikowania innych unormowań kościelnych [Baura 2013, 20]. Księga I stanowi zatem swego rodzaju węzeł spinający w jedno cały system prawa Kościoła łacińskiego. Wobec tej Księgi inne „przepisy ogólne” zawarte w Kodeksie (k. 7, cz. III, t. 1, r. I, art. 7; k. VI, cz. II, t. 7) są przepisami szczegółowymi. Przepisy ogólne (k. 7, cz. III, t. 1, r. I, art. 7; k. VI, cz. II, t. 7) są ogólnymi jedynie dla materii, którą regulują. W przepisach tych ustawodawca kościelny zawarł unormowania dotyczące kwestii, które nie zostały wcześniej określone i charakteryzują się swego rodzaju ogólnością w materii, którą dotyczą.

4. RELACJA MIĘDZY NORMĄ A PRZEPISEM

Przyglądając się historycznemu kształtowaniu się nazwy I Księgi KPK/83, jak również braku konsekwencji w stosowaniu pojęć przez ustawodawcę kościelnego w obrębie Kodeksu, warto poczynić refleksję nad relacjami, jakie łączą przepisy i normy. Takie rozważania z pewnością pomogą ująć skodyfikowaną materię we właściwych pojęciach. Krytyczne odniesienie wspomnianych wcześniej autorów do stosowania terminu „norma” ma zróżnicowane podłoże. Aby dobrze zrozumieć, czym jest norma, warto najpierw określić sam przepis. Korzystając z polskich opracowań dotyczących tego zagadnienia można w precyzyjniejszy sposób zrozumieć właściwość komentowanej zmiany w przekładzie Kodeksu.

W polskim prawoznawstwie termin „przepis prawny” stosowany jest na dwa sposoby. W pierwszym znaczeniu jest to część aktu normatywnego (np. ustawy, rozporządzenia, zarządzenia) wyodrębniona przez prawodawcę jako artykuł, paragraf, punkt itp., w zależności od stylu techniki prawodawczej [Wróblewski 1986, 341]. W tym znaczeniu przepis prawny stanowi technicznie najmniejszą jednostkę aktu normatywnego. W drugim znacze-

niu przepis prawny to „podzbiór przepisów prawnych zawierających reguły zachowania” [tamże]. Ta koncepcja wskazuje, że nie wszystkie części aktu normatywnego są przepisami, lecz tylko te, które zawierają regułę zachowania. Nie byłyby więc nimi np. przepisy blankietowe czy definicje legalne [Chauvin, Stawecki, i Winczorek 2021, 127; Sobański 1992, 144].

Kontynuując rozważania należy przyjrzeć się wieloaspektowości rozumienia pojęcia „norma”. Jak rozróżnił Sobański, „norma” często postrzegana jest jako reguła zachowania, natomiast „norma prawna” jako reguła zachowania „zakodowana” w przepisach prawa [Sobański 2001, 69]. Jerzy Wróblewski zaznaczył, że norma prawna może być ujęta w czterech aspektach [Wróblewski 1986, 342]. W pierwszym, norma prawna jest synonimem przepisów prawa [tamże; Nowacki i Tabor 1992, 52-53]. Zdaje się najbardziej prawdopodobne, że właśnie w tym znaczeniu ustawodawca kościelny najczęściej posługuje się tym pojęciem. Co interesujące, świecka praktyka prawnicza przyjmuje zamienne posługiwanie się tymi pojęciami, pomimo że obowiązujące teksty prawne preferują termin „przepis” [Wróblewski 1986, 342; Nowacki i Tabor 1992, 50-52]. Drugie znaczenie normy prawnej wskazane przez Wróblewskiego to „reguła zachowania skonstruowana z elementów zawartych w przepisach prawnych według przyjętego wzorca, który określa jej strukturę” [Wróblewski 1986, 342]. W tym znaczeniu interesujące jest rozróżnienie jednostki technicznej tekstu prawnego od reguły prawnej, która, niezależnie od formy nadanej przez prawodawcę, zawiera elementy istotne dla tej regulacji prawnej w określonych warunkach [tamże, 342-43]. Normę prawną należałoby zatem postrzegać jako regułę zbudowaną według jasno określonych założeń. Byłaby to więc pewna konstrukcja, która opierałaby się na przepisach prawnych, ale nie musiałaby się z nimi pokrywać [tamże, 343]. W trzecim sensie norma prawna jest regułą wyinterpretowaną z tekstów przepisów prawa. Charakteryzuje ją to, że jednoznacznie określa zachowanie swych adresatów [tamże, 342-43]. Tak postrzegana norma prawna nie jest synonimem przepisów prawa, ponieważ dotarcie do niej odbywa się na drodze interpretacji przepisów. Ważnym aspektem w odkryciu normy poprzez interpretację przepisu prawnego nie jest samo tylko brzmienie aktu normatywnego, ale także konkretna sytuacja [Sobański 1992, 148-49]. Norma prawna odnosi się bowiem do konkretnej sytuacji, a nie do ogólności, gdyż podaje wzorzec zachowania do naśladowania w konkretnych okolicznościach [tamże, 156]. Ostatnie znaczenie normy prawnej wskazuje, że jest to „pewna sytuacja

lub fakt społeczny, w którego skład wchodzi osoby powiązane różnymi stosunkami, ich przeżycia, wzory zachowania się itp.” [Wróblewski 1986, 342]. W tym znaczeniu norma prawna zdaje się nie znajdować zastosowania w Kodeksie prawa kanonicznego. Taki sens normy prawnej wywodzi się z teorii postrzegających prawo jako fakt społeczny lub psychiczny [Sobański 2001, 69-70].

Podsumowując należy przytoczyć opinię Sobańskiego. Wskazał on, że wśród prawników istnieje wiele rozbieżności nie tylko w rozumieniu relacji normy prawnej do przepisu prawnego, ale także samego rozumienia pojęcia „norma prawna” [tamże, 69]. Warto zauważyć, że zamienne posługiwanie się pojęciami „przepis” i „norma” wprowadza ryzyko niewłaściwego zrozumienia ich znaczeń. W toku przemyśleń o zasadności używania terminu „norma” czy „przepis” w odniesieniu do nazwy I Księgi KPK/83 ważną propozycję dla pogodzenia zwolenników zarówno jednej, jak i drugiej strony wysunął Wróblewski. Jako termin wspólny dla określenia zarówno norm, jak i przepisów zaproponował on użycie terminu „reguły prawne” [Wróblewski 1986, 343]. Jego zdaniem, termin ten może okazać się przydatny w sytuacji, w której oba z pojęć występują synonimicznie i nie ma potrzeby ich rozróżniania [tamże]. W tym kontekście warto nadmienić, że dawna polska nazwa I Księgi („Normy ogólne”) była bardzo nieprecyzyjna. Wskazywała bowiem, iż wszystkie kanony tam zawarte były normami. Tymczasem, jak już nadmieniono, nie wszystkie z nich zawierają dyspozycję normy, czyli regułę zachowania. W Księdze I są przecież kanony, które na przykład podają definicje realne (kan. 145 § 1 KPK/83), czy też deklaracje (kan. 27; 113 § 1 KPK/83) [Sobański 1992, 153]. W świetle tego zrozumiałym staje się odejście od pojęcia „norma” na rzecz terminu „przepis”. O ile bowiem elementem konstytutywnym normy jest zawierająca regułę zachowania dyspozycja, o tyle w przypadku przepisów cecha dyspozycyjności nie jest aż tak obligatoryjna [Wróblewski 1986, 341; Sobański 1992, 144].

ZAKOŃCZENIE

Zmiana nazwy I Księgi KPK/83 w polskim przekładzie z 2021 r. ujawniła, jak złożonym tematem jest kościelna terminologia prawnicza. Obecność regulacji o charakterze ogólnym lub też podstawowym znana jest od samych początków systematyzacji prawa – także kościelnego. Pokrótce naszkicowana historia dojścia do ukształtowania się obecnej nazwy I Księgi

KPK/83, a szczególnie zapisy z prac Papieskiej Komisji do spraw Rewizji Kodeksu Prawa Kanonicznego pokazały, jak złożoną kwestią było nadanie nazwy tej księdze. Warta odnotowania jest także wielość propozycji jej zatytułowania. Pokazało to, że nieoczywiste było skopiowanie nazewnictwa z analogicznej księgi z KPK/17.

Niejednoznaczność kościelnej nomenklatury z pewnością wynika także z faktu, że Kościół jest naprawdę katolicki, czyli powszechny. System prawa kościelnego rozpościera się na wiernych należących do różnych kultur prawnych, które w odmienny sposób mogą akcentować znaczenia poszczególnych pojęć prawnych. Poza tym prawo Kościoła znajduje się także pod nieustannym wpływem nauk prawnych. Świadczy o tym między innymi przedostanie się rozpowszechnionego w XIX w. pojęcia „norma” do Kodeksów z 1917 i 1983 r. Wzbogacana przez wieki tradycja kanonistyczna jest więc różnorodna terminologicznie, dlatego też trudno tłumaczyć ją jednoznacznie.

Warte zaznaczenia jest także, że tłumaczenie Kodeksu nie jest źródłem prawa. To typiczne łacińskie wydanie jest prawnie wiążące. Celem tłumaczenia jest możliwie jak najlepsze oddanie znaczenia oryginału, by ci, którzy nie znają łaciny, byli jak najbliżej znaczenia podanego przez ustawodawcę kościelnego. Nie ulega także wątpliwości, że każde tłumaczenie w mniejszym lub większym stopniu odstępuje od oryginału. Jak wskazuje włoskie przysłowie: *traduttore, traditore* – tłumacz to zdrajca. Każde tłumaczenie oddala od oryginału, bo przecież pojęcia są niejednoznaczne i bywają różnie rozumiane w poszczególnych kulturach. Tym bardziej, że sam Kodeks w łacińskim wydaniu także nie jest pojęciowo jednoznaczny. Czy zatem odejściem od oryginału jest rezygnacja z pojęcia „norma”, które występuje w wersji typicznej i zastąpienie go pojęciem „przepis”? Opinie w tej kwestii mogą być podzielone w zależności od tego, czy akcent kładziony jest na ogólną treść tej księgi, czy zawartość reguły postępowania wyrażonej *explicite* w każdym z kanonów. Innym pytaniem, które się może w tym miejscu pojawić jest to, czy właściwym jest szukanie alternatywy dla pojęcia „norma”, które jest wspólne zarówno językowi łacińskiemu, jak i polskiemu? Tutaj także opinie mogą być podzielone w zależności od tego, na co dany badacz postawi akcent.

Zdaniem autora niniejszego opracowania, słuszną wydaje się być rezygnacja z dawnej polskiej nazwy Księgi I KPK/83 („Normy ogólne”) i wybranie nowej („Przepisy ogólne”). Chociaż stanowi to odejście od łacińskiego oryginału, to jednak w sferze semantycznej zdaje się, że „Przepisy ogólne”

są mu bliższe. Obszernie przytaczani włoscy kanoniści, którzy zostali wychowani w kulturze romańskiej opartej na języku łacińskim niemal jednogłośnie wskazują, że gdy ustawodawca kościelny zapisuje w Kodeksie „norma”, ma na myśli „przepis”. W polskim języku prawnym unika się pojęcia „norma”. Częściej pojawia się ono w literaturze prawniczej. Stąd też zmiana ta może potwierdzić intuicje polskich badaczy Kodeksu, że zawarte tam kanony nie są normami, a przepisami. Wyprowadzenie normy odbywa się bowiem na bazie przepisu i odniesieniu do indywidualnego przypadku, którego dotyczy. Chociaż księga ta zawiera normy, to jednak ujęte są one w formie przepisów.

Odrębnym zagadnieniem wartym uwagi jest to, czy oryginalna nazwa Księgi I KPK/83 (*De normis generalibus*) stanowi rzeczywiście najlepszą z możliwych. W perspektywie powyższych rozważań można pokusić się o zaproponowanie kilku terminów, które byłyby bardziej adekwatne i mniej problematyczne. Można zaproponować choćby uwzględniające tradycję prawną Kościoła „kanony ogólne” czy „kanony podstawowe”. Można także – inspirując się Baurą – rozważyć terminy „część ogólna” lub „część podstawowa”. Można też skorzystać z sugestii Wróblewskiego: „ogólne reguły prawne” lub „podstawowe reguły prawne”. Ponieważ wszelka zmiana w ustawie kodeksowej musiałaby się odbyć na drodze promulgacji nowelizacji ustawy kodeksowej, to propozycja przebudowy nazwy Księgi I KPK/83 na bardziej jednoznaczną mogłaby stanowić wobec ustawodawcy kościelnego postulat *de lege ferenda*.

PIŚMIENNICTWO

- Baura, Eduardo. 2013. *Parte generale del diritto canonico. Diritto e sistema normativo*. Roma: EDUSC.
- Bączkowicz, Franciszek, Józef Baron, i Władysław Stawinoga. 1957. *Prawo kanoniczne. Podręcznik dla duchowieństwa*. Wyd. 3. T. 1. Opole: Wydawnictwo Diecezjalne Św. Krzyża.
- Chauvin, Tatiana, Tomasz Stawecki, i Piotr Winczorek. 2021. *Wstęp do prawoznawstwa*. Wyd. 14. Warszawa: C.H. Beck.
- Chiappetta, Luigi. 2011. *Il Codice di Diritto Canonico. Commento giuridico-pastorale*. Wyd. 3. T. 1. Bologna: Edizioni Dehoniane.
- De Paolis, Velasio, i Andrea D'Auria. 2014. *Le Norme Generali. Commento al Codice di Diritto Canonico*. Wyd. 2. Roma: Urbaniana University Press.
- Dębiński, Antoni. 2017. *Rzymskie prawo prywatne. Kompendium*. Wyd. 6. Warszawa: Wolters Kluwer.

- Gałkowski, Tomasz. 2014. „Kanon.” W *Wielka encyklopedia prawa*. T. 2: *Prawo kanoniczne*, red. Grzegorz Leszczyński, 94. Warszawa: Fundacja „Ubi societas ibi ius”.
- García Martín, Julio. 2015. *Le norme generali del Codex Iuris Canonici*. Wyd. 6. Venezia: Marcianum Press.
- Grabowski, Ignacy. 1948. *Prawo kanoniczne*. Wyd. 4. Warszawa: Gebethner i Wolf.
- Góralski, Wojciech. 1983. *Kodyfikacja prawa w Kościele łacińskim po soborze watykańskim II*. Płock: Nakład własny.
- Hemperek, Piotr, i Wojciech Góralski. 1995. *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r. Historia źródeł i nauki prawa kanonicznego*. T. 1. Cz. I. Lublin: Wydawnictwo KUL.
- Michiels, Gommarus. 1949. *Normae generales iuris canonici. Commentarius Libri I Codicis iuris canonici*. Wyd. następne. T. 1. Parisiis-Tornaci-Romae: Typis Societatis S. Joannis Evangelistae, Desclée et Socii.
- Nowacki, Józef, i Zygmunt Tabor. 1992. *Wstęp do prawoznawstwa*. Wyd. 3. Katowice: Uniwersytet Śląski.
- Pichlak, Maciej. 2017. „Rozróżnienie *ius et lex* we współczesnej filozofii prawa.” *Archiwum Filozofii Prawa i Filozofii Społecznej* 2:49-59.
- Sobański, Remigiusz. 1992. *Teoria prawa kościelnego*. Warszawa: Akademia Teologii Katolickiej.
- Sobański, Remigiusz. 2001. *Nauki podstawowe prawa kanonicznego*. Cz. 1: *Teoria prawa kanonicznego*. Warszawa: Wydawnictwo UKSW.
- Wróblewski, Józef. 1986. „Przepisy i normy prawne.” W Wiesław Lang, Jerzy Wróblewski, i Sylwester Zawadzki, *Teoria państwa i prawa*, wyd. 3, 341-52. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Normy ogólne czy przepisy ogólne – refleksje po zmianie nazwy Księgi I Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 roku w polskim przekładzie z 2021 roku

Streszczenie

W prezentowanym opracowaniu przedmiotem zainteresowania autora stała się zmiana nazwy I Księgi Kodeksu prawa kanonicznego w najnowszym polskim przekładzie (z 2021 r.) – „Normy ogólne” zmieniono na „Przepisy ogólne”. Rozważania rozpoczęła charakterystyka przepisów o charakterze generalnym sprzed Kodeksu. Następnie poddano krytyce aktualną typiczną nazwę *De normis generalibus*. Wskazując na komentatorów z romańskiego kręgu kulturowego, autor zasugerował, że posługujący się łaciną ustawodawca kościelny, tak jak i wspomniani kanoniści, mógł postrzegać normę jako przepis. Dalsze omówienie przedstawiło występujące w Kodeksie innego typu przepisy ogólne i ich relację do Księgi I, a także z aspektu teorii prawa ukazało relację przepisu do normy. Według autora, zmiana nazwy tej księgi w nowym tłumaczeniu Kodeksu jest właściwa.

Słowa kluczowe: nowe polskie tłumaczenie Kodeksu prawa kanonicznego; teoria prawa; teoria prawa kanonicznego; normy ogólne; przepisy ogólne; przepis a norma

**General norms or general rules – reflections after the renaming
of Book I of the 1983 Code of Canon Law in the 2021 polish translation**

Summary

In the presented study the subject of the author's interest became the change of the name of Book I of the 1983 Code of Canon Law in the latest Polish translation (of 2021) – “General Norms” was changed to “General Rules”. The considerations started with the characterisation of the regulations of general character before the Code, followed by a criticism of the current typical name *De normis generalibus*. Pointing to Romance commentators, the author suggested that the Latin-speaking ecclesiastical legislature, like the aforementioned canonists, may have perceived the norm as a rule. A further discussion presented other types of general rules in the Code and their relation to Book I, and from the aspect of legal theory showed the relation of the rule to the norm. According to the author, the renaming of this book in the new translation of the Code is appropriate.

Keywords: new Polish translation of the Code of Canon Law; theory of law; theory of canon law; general norms; general rules; rule vs. norm

Information about Author: O. MATEUSZ PRZYTULSKI OP – Cardinal Stefan Wyszyński University in Warsaw; correspondence address: ul. Dewajtis 5, 01-815 Warszawa, Poland; e-mail: m.przytulski@dominikanie.pl; <https://orcid.org/0000-0002-2764-862X>